

Adi Kuntsman. Figurations of Violence and Belonging: Queerness, Migranhood and Nationalism in Cyberspace and Beyond. Oxford, Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, & Wien: Peter Lang. 2009. 278 pages

רות פרטר*

הפלירטוט של מיעוטים מיניים עם לאומיות והאופנים שבהם מדינת הלאום מאפשרת שייכות חלקית ואזרחות פגומה בתמורה להיטמעות בסדר הקיים באמצעות מוסדות חברתיים הגמוניים כגון המשפחה והצבא, הפך בשני העשורים האחרונים לחוד החנית בביקורת הקווירית. מושגים כמו הומונורמטיביות (Dugan, 2002), הומולאומיות (Puar, 2007) וליברליזם קווירי (Eng, 2010) הם רק חלק מארגו הכלים האנליטיים ההולך ומתרחב שמשמש לביקורת על השיח הניאו-ליברלי בשדה המיניות. כלים אלו בוחנים כיצד מיניות, אתניות, גזע, מעמד ולאום חוברים על מנת לאפשר את מה שפואר (Puar, 2007) המשיגה כאקספציונליזם מיני (sexual exceptionalism), קרי מיסודה של קוויריות הטרונורמטיבית המאפשרת הכלה והכרה חלקית של חיים קוויריים מסוימים. אקספציונליזם מיני מאפשר למיעוטים מיניים לזכות בגישה מוגבלת לזכויות אזרח חלקיות, וכן לזכות בסובלנות ליברלית או בסובלנות עוינת (הראל, 2002). הבשורה שנושא האקספציונליזם המיני היא בשורת השייכות למדינת הלאום, שייכות חלקית המתאפשרת באמצעות הזדהות עם פרקטיקות הטרונורמטיביות וחינוך שלהן (Gross, 2001).

הפיתוי להשתייך גובר כאשר החריגות המינית חוברת להגירה ולאחרות אתנית. ציר זה של מיניות, לאומיות והגירה הוא נקודת הפתיחה לדיון מרתק בשאלות של שייכות בספרה של עדי קונצמן. הספר בוחן את המעבר שחוו קווירים יוצאי ברית המועצות לשעבר שהיגרו לישראל מעמדת מיעוט אתני נרדף לעמדת רוב לאומי ושואל כיצד שיתוף פעולה והזדהות עם הפרויקט הקולוניאליסטי-לאומני של מדינת ישראל משמש לייצור שייכות. מלבד תרומתו לדיון בהומולאומיות בהקשר הישראלי, הספר מאפשר לבחון את שיתוף הפעולה בין קוויריות ללאומיות כמרחב שבו הגמוניה ושוליות, הדרה ופריבילגיה, אלימות וקורבנות דרות בכפיפה אחת ונחוות בה בעת.

קונצמן משתמשת במרחב הווירטואלי כדי לברר כיצד מהגרים קווירים חווים ומייצרים שייכות לאור העובדה שהן לאומיות והן הגירה מדומיינות כמונחים הטרוסקסואליים והטרונורמטיביים. עוד מבקשת קונצמן לברר כיצד אלימות, שנתפסת בדרך כלל כהופכית וכאבן נגף לשייכות, עשויה דווקא לאפשר שייכות. הרקע לעבודתה ולתופעה שהיא בוחנת רווי אלימות: הומופוביה, גזענות ומאבקים פנים-קהילתיים של קווירים דוברי רוסית. קונצמן ממפה את סוגי האלימות הללו ושואלת אילו תצורות של אלימות ושייכות מתקיימות במרחב הווירטואלי, כיצד הן מתקפות ומזינות זו את זו, אם אפשר לייצר סייבר-שייכות, ובאילו אופנים התוצרים הווירטואליים

* המכון לאנתרופולוגיה אירופית והתכנית ללימודי מגדר, אוניברסיטת הומבולדט, ברלין

מושפעים מגבולות המרחב הווירטואלי וזולגים אל מעבר להם.

הבחירה להשתמש במונח "מהגרים" ולא "עולים" השגור יותר בעברית מתווה את המסגרת האפיסטמולוגית של המחקר. קונצמן מבקשת להיות קשובה לכמיהה למקום בטוח, לשייכות ולבית לאומי של מהגרים מברית המועצות לשעבר מחד גיסא, אך מתעמתת עם המשמעויות הגזעניות והלאומניות של "השיבה הביתה" הסלקטיבית מאידך גיסא. היא מתארת את ה"בית" שאליו היגרו דוברי רוסית כאמביוולנטי ביסודו, מקום שבו הם נתפסו כלבנים אך לא מערביים, זכאים מתוקף חוק השבות אך לא מספיק יהודים, מחזקים את הרוב הדמוגרפי היהודי אך לא נטמעים בישראליות. כך, המהגרים דוברי הרוסית היו לאחרים, והשיבה הביתה שיקפה קולוניאליזציה כפולה ושייכות אמביוולנטית: מצד אחד התמקמו המהגרים כחלק מההגמוניה ומהלאום הישראלי והרוב היהודי, ומצד שני הם התמקמו בשולי החברה הישראלית ונתפסו כאחרים. אף כי קדמו למחקרה של קונצמן עבודות על ההגירה מברית המועצות לשעבר, וחלקן אף נגעו בשאלות של מיניות ומגדר, רובן ככולן עסקו במהגרים הטרנסקסואלים. ספרה של קונצמן ממלא את ההיעדר הזה ומאתגר את ההנחה המשתמעת ממנו, שהגירה ולאומיות הן קטגוריות הטרנסקסואליות, או לחלופין, שמיניות אינה קטגוריה משמעותית בפוליטיקת השייכות של מהגרים.

כאמור, שאלת השייכות נבחנת באמצעות אתנוגרפיה של פורטל ופורום אינטרנטי של להט"ב דוברי רוסית, שמשמשו מתארים אותו כמשפחה, קהילה ומולדת ויוצרים בו קשרים וירטואליים הזולגים לעולם הלא וירטואלי. מרחב זה מכונן פזורה וירטואלית, שבה מתערערים פרוטוקולים תרבותיים הגמוניים, ומתכוננת זהות רוסית-ישראלית שאינה מעוגנת בשפה ההגמונית, עברית. מעצם היותו בית ללהט"ב דוברי רוסית, המרחב אף מערער את ההנחה כי לאום והגירה הם קטגוריות הטרנסקסואליות. אופיו הלאומני של האתר, המוגדר כישאלי ולהט"ב, מתקיים באמצעות שילוב של איקונוגרפיה גאה (דגל גאווה) ולאומית (דגל ישראל). כדי לברר כיצד מתכונן ה"בית" וכיצד מיוצרת שייכות לנוכח האלימות שהפורום משקף ומייצר, קוראת קונצמן את השיבה הביתה מפרספקטיבה פמיניסטית ביקורתית הממשיגה בית כאתר מדומיין של קוהרנטיות וביטחון. קוהרנטיות וביטחון אלו מתאפשרים באמצעות מחיקה של היסטוריות אחרות, היסטוריות של דיכוי והתנגדות פלסטיניות וסובייטיות כאחד.

אלא שמחיקה זו אינה מתאפשרת, לא לחלוטין, משום שאת ההווה רודפות רוחות העבר. את הקטגוריות רוסי, קוויר ומהגר קוראת קונצמן כקטגוריות ביצועיות, תוצריהם של מבעים חוזרים ונשנים, מבעים רוויים ברגשות חיוביים אך גם כאלומות. הארכיב הווירטואלי משמש מצע למיפוי הארכיב הרגשי ולדיון בשייכות רגשית (affective belonging). קונצמן מיטיבה למפות את מכלול האופנים שבהם רגשות מייצרים ומתווכים שייכות, או לחלופין מונעים אותה או מחבלים בה.

טבעו של המחקר, המתמקד ברשת האינטרנט, מעלה את השאלה מה בין הרשת לעולם שמחוצה לה, מה בין הווירטואלי למטריאלי. הספר מצביע על טשטוש הגבולות בין מרחבים אלו ומדגים כיצד מבעים אלימים וירטואליים מתגשמים מעבר לתחומי הרשת. על מנת להמחיש את הקשר בין מבעים וירטואליים לאלים מטרילית הולכת קונצמן בעקבות הוגות כמו דונה

הארוואי (Haraway, 1991, 1997) וקלאודיה קסטנדה (Castañeda, 2002) ומשתמשת בתצורות (figures) שחולצו בשלבי הניתוח כקטגוריות אנליטיות כדי לבחון את התוצר הסמינטי והגשמי של פרקטיקות ושיחים הומופוביים ולאומיים ושל התכתשויות וירטואליות. שלושת שערי הספר בוחנים את הברזומניות ואת הקונטינגנטיות שבאלימות ובשייכות: השער הראשון מתמקד בהומופוביה בתוך הקהילה דוברת הרוסית; השער השני מתמקד בזיקה בין קוויריות ללאומיות, המתכוננת באמצעות אלימות כלפי אלו הנתפסים כמסיגי גבול ואויבים; והשער השלישי מתמקד באלימות בין קווירים דוברי רוסית לבין עצמם במרחב הווירטואלי. בשער הראשון שואלת המחברת כיצד דימויים וזיכרונות מהעבר הסובייטי מעצבים את האלימות ההומופובית בהווה ואת התגובה לאלימות זו באמצעות שתי תצורות: הצל לצד המחראה בגולאג והיהודי הנרדף בגולה. המיקום לצד המחראה היה שמור לאלו שבתחתית ההיררכיה הפלילית, אלו שתפסו את התפקיד ההומוסקסואלי הסביל, ומאותו הרגע הפכו לאובייקטים של אלימות גופנית ומינית. השימוש בדימוי זה בעיתונות הרוסית ביחס ללהט"ב (בהקשר למצעד הגאווה בירושלים למשל) מכונן את הנמען הלהט"ב כסובייקט פלילי מהסוג השפל ביותר, שמקומו לצד המחראה, וככזה ראוי לאלימות.

הקישור בין הומוסקסואליות, פשע, אלימות וטראומה משנית בעיתונות הרוסית בישראל מעצב את תפיסת ההומוסקסואליות כמעוררת גועל וכמסוכנת, את ההווה כרדוף בצללי הגולאג, ואת ירושלים כמרחב שעלול להפוך לגולאג אם הלהט"ב יצעדו. השימוש האנליטי בתצורות ובדימויים מהזיכרון הקולקטיבי של יוצאי ברית המועצות מאפשר למחברת להתחקות אחר האופנים שבהם צללי העבר צפים ברגעים של חרדה לאומית ומינית. כך, במאבק על פניה של הישראליות הראויה או על הקביעה מי ראוי להיות ישראלי, משתמשים מהגרים דוברי רוסית בהומופוביה כדי לתבוע שייכות לאומית. הדרת קווירים כאמצעי להצלת האומה מכיליון, מהפיכתה לצל לצד המחראה, מאפשרת לאליטה דוברת הרוסית לתבוע שייכות ולכונן את עצמה כבניה ובנותיה הראויים ביותר של האומה הישראלית, לעומת הישראלים הליברלים המאפשרים את הרס האומה בשם הסובלנות.

אלא שזיכרון העבר הסובייטי משמש גם כלי אסטרטגי על מנת לסתור את ההומופוביה. באמצעות השוואת ההומופוביה לאנטישמיות ורדיפת יהודים בברית המועצות, וכן באמצעות רפרור לעבר המשותף ולדמות היהודי הנרדף תחת המשטר הסובייטי (ומשטרים פשיסטיים), תובעים חברי הקהילה הלהט"ב דוברת הרוסית הכרה באלימות וברדיפות נגדם בהווה, הן כלהט"ב והן כמהגרים. יתר על כן, באמצעות ההשוואה בין הטראומות, טראומת הרדיפה האנטישמית וטראומת הרדיפה ההומופובית, מכוננים הלהט"ב את הדוברים ההומופובים מקרב המהגרים מברית המועצות לשעבר כאלימים, את מבעי השטנה כאפליה ורדיפה ואת עצמם כחלק מהקולקטיב הראוי להגנה מפני אלימות גזענית ואפליה מתוקף זכות השיבה, האמורה לספק ליהודים הגנה ובית.

במובנים רבים, הספר עוסק בתנועות מטוטלת בין מבעים אלימים והאופנים שבהם אלימות והדרה משמשים בייצור שייכות. דוגמה נוספת היא האופנים שבהם מיליטריזם נתפס כסקסי, ודמות החייל היא אובייקט לפנטזיות מיניות בעוד האחר הפלסטיני (דימוי המחבל) הוא אובייקט

לאלימות פטריוטית (או פנטזיות אוריינטליסטיות). השימוש בתצורות אלו, החייל והמחבל, מאפשר לקווירים דוברי רוסית, אלו שהם "white but not quite" במילותיה של קונצמן (עמ' 100), לכוון את עצמם כאזרחים הנאבקים למען מדינה בטוחה יותר, נקייה מאויבים, ועל כן ראויים לחיים, ביטחון ושייכות. כפי שמציינת המחברת, התשוקה לגוף החייל והשירות הצבאי כאתר מרכזי לביצוע שייכות ולתביעת שיווי זכויות בידי להט"ב נידונה כבר בכתיבה על מיניות ומיליטריזם. אלא שבשיח הקווירי הרוסי עולם המונחים המיליטריסטי של הגנה על גבולות מהדהד לא רק את התשוקה הקווירית לחייל ואת השנאה לאחר, אלא גם סנטימנטליות כלפי העבר הסובייטי. תלות מטונימית זו מייצרת זיקה בין העבר הסובייטי הפטריוטי להווה הציוני, בין המהגר למולדתו החדשה, ומכוננת גבול בין אנחנו והם אגב הכלת המהגרים בתוך קולקטיב האנחנו.

כך גם באלימות המופנית פנימה, קרי במלחמות הסייבר בין משתתפי הפורום לבין עצמם. גם כאן כופרת קונצמן בהנחה שאלימות היא חיצונית לקהילות להט"ב ומופנית מן החוץ כלפי פנים או מתקיימת רק בהקשר של אלימות בזוגיות או בהקשר של גזענות פנים-קהילתית. במקרה זה אלימות אינה רק כוח מערער או מפרק, אלא ביכולתה לכוון קהילה ושייכות.

מיפוי תנועת המטוטלת הזאת, החזרתיות של מבעים המייצרים שייכות לאומית וקהילתית אגב שימוש באלימות - הן אלימות העבר (הקורבן היהודי), הן אלימות כלפי פנים (מלחמות הסייבר) והן אלימות כלפי חוץ (הדרה או סימון של מיעוטים כראויים לאלימות) - אינה מאפשרת להמשיג אלימות כהופכית לשייכות, וזוהי תרומתה העיקרית של קונצמן לשדות התיאורטיים של מחקר קווירי, זהויות דיאספוריות, הגירה, זיכרון וטראומה. ספרה של קונצמן הוא תוספת הכרחית למדף הספרים העוסק במיניות, בלאומיות ובשייכות בישראל, בייחוד בתקופה זו, שבה נדמה כי להט"ב הפכו לנישה אלקטורלית² וצרכנית³ שהמדינה ומוסדותיה מחזרים אחריה בלהט.

מקורות

- עלייתה ונפילתה של המהפכה המשפטית ההומוסקסואלית. המשפט, ז', 195-216.
- Castañeda, C. (2002). *Figurations: Child, Bodies, Worlds*. Durham: Duke University Press.
- Duggan, L. (2002). The new homonormativity: The sexual politics of neoliberalism. in R. Castronovo & D. D. Nelson (eds.), *Materializing democracy: Toward a revitalized cultural politics* (pp. 175-194). Durham: Duke University Press.
- Eng, D. L. (2010). *The feeling of kinship: Queer liberalism and the racialization of intimacy*, Durham: Duke University Press.
- Gross, A. M. (2001). Challenges to compulsory heterosexuality: Recognition

2 לדוגמה, ההכרזה על הקמת תא גאה בליכוד בינואר 2012.

3 לדוגמה, שיווק תל אביב כיעד מועדף לתיירות גאה, תוצר של שיתוף פעולה פורה בין עיריית תל אביב-יפו, התאחדות המלונות ומשרד התיירות.

- and non-recognition of same-sex couples in Israeli law. in R. Wintemute & M. Andenæs (eds.), *Legal recognition of same sex partnerships* (pp. 391-414). Portland, Oregon: Hart.
- Haraway, D. (1991). *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- (1997). *Modest_Witness@Second_Millennium.FemaleMan@Meets_OncoMouse: Feminism and technoscience*. New York: Routledge.
- Puar, J. (2007). *Terrorist assemblages: Homonationalism in queer times*. Durham: Duke University Press.